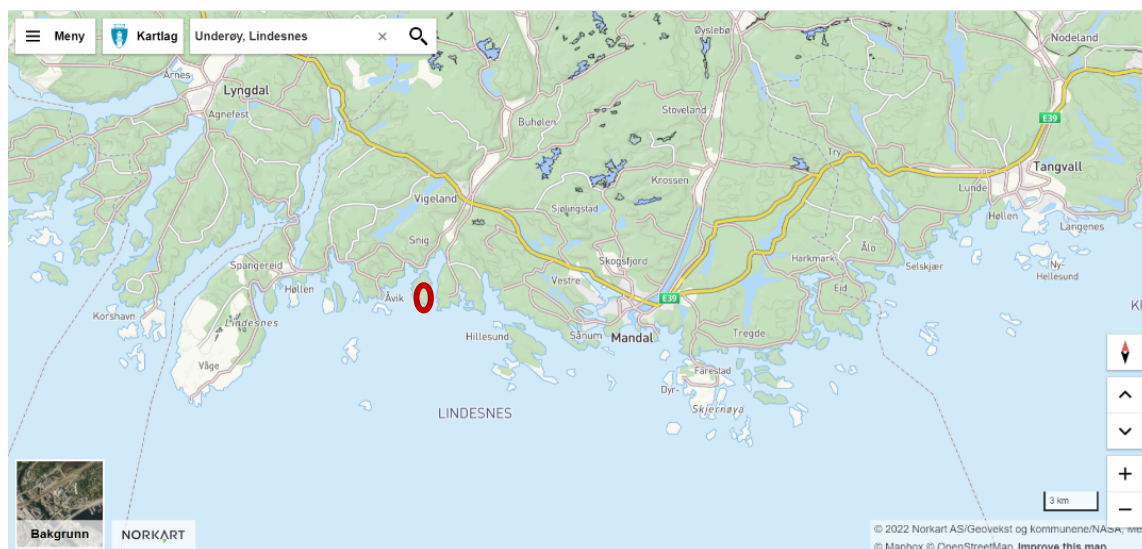

Friluftsloven § 20 – notat

Gjelder strandarealet ved Draiet,
gnr 353 bnr 3, Underøy i Lindesnes kommune

Saksbehandler:
Guro Torhildsdatter
Del 1 av 29. august 2022
Del 2 av 15. mai 2024
(Lest siste korrektur 18.10.2024)

Innhold

Del 1	3
1. Innledning og sammendrag	3
2 Bakgrunn for saken og kommunens rolle	4
2.1 Utgangspunkt	4
2.1.1 Informasjonstiltak på Underøy	4
2.1.2 Grunneier har bedt om skriftlig juridisk vurdering	4
2.1.3 Gressarealet som omslutter stranda betegnes som innmark	5
2.2 Friluftslovens formål	5
2.3 Grunneiers interesser ved Draiet	6
2.4 Allmennhetens interesser ved Draiet og Underøy	7
2.4.1 Statlig sikra områder	7
2.4.2. Friluftslivets interesser	8
3 Innmark og utmark i frilftsloven	9
3.1 Lovens definisjon - innmark/utmark	9
3.1.1 Innmark kategori 1:	10
Vurdering og konklusjon	10
3.1.2 Innmark kategori 2	10
Lignende områder	11
Fortrengsel og utilbørlig	11
Argumentasjon for og imot innmark kategori 2	11
Vurdering og konklusjon	14
3.1.3 Innmark kategori 3	14
Lovforarbeider	14
Miljødirektoratets veileder, juridisk litteratur, miljødepartementets rundskriv	15
Argumentasjon for og imot innmark kategori 3	15
Vurdering og konklusjon	16
3.1.3 Innmark kategori 4:	16
Vurdering og konklusjon	16
4 Samlet vurdering og konklusjon	17
4.1 Vurdering 2022	17
Del 2	17
4.2 Ny vurdering 2024	17
5 Kilder og vedlegg	18

Del 1

1. Innledning og sammendrag

Er det tvil eller uenighet om hvorvidt et grunnstykke skal regnes som innmark kan grunneier, bruker eller lag og forening kreve uttalelse fra kommunen med hjemmel i Friluftsløven § 20.

I friluftsløven er innmark et samlebegrep for arealer hvor allemannsretten som utgangspunkt ikke gjelder. Å definere et areal som innmark har to hovedhensikter: vern av jordbruksareal og vern om privatlivets fred.

Grunneier av eiendom 353/3 har bedt om en skriftlig juridisk vurdering av om sandstrand-arealet ved Draiet på Underøy i Lindesnes kommune er å anse som innmark eller utmark, mht. allmennhetens anledning til opphold på stranden. Dette notatet søker å imøtekomme det grunneier ber om.

Over tid er det utviklet konflikt mellom jordbruksinteresser og friluftslivsinteresser og uenighet om tolkning og forståelse av lover og regler.

Lindesnes kommune har lagt til grunn at strandarealet dette notatet gjelder grenser til innmark. Grunneier har næringsinteresser, og sau beiter på arealet som stranda grenser til og bruker også stranda.

Både uttalelser fra grunneier og friluftslivet tyder på at stranda er godt besøkt. Folk ferdes her hele året, her er gode muligheter for fiske etter sjørret og særlig sommerstid legger båter til på stranda, og det bades.

I spørsmålet om det gjeldende strandarealet er å regne som innmark eller utmark ser vi til Friluftsløven § 1a (1957) som lister opp en rekke arealstyper som skal regnes som innmark.

Miljødirektoratet har delt innmarksbegrepet i fire kategorier:

1. «Som innmark eller like med innmark reknes i denne lov gårds plass, hustomt, dyrket mark, engslått og kulturbeite»
2. «Liknende område hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker»
3. «Udyrkete, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område»
4. «Område for industrielt eller annet særlig øyemed hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier, bruker eller andre» (M-1290|2019).

Det er kategoriene 2 og 3 som har fått særlig oppmerksomhet i dette notatet og det er gjort en øvelse med argumentasjon for og imot om strandarealet ved Draiet vurderes å falle inn under en av disse kategoriene. Denne øvelsen har vært virksom for å veie konkurrerende interesser og leder til spørsmålet om hva som skal veie tyngst.

Underøy har særegne kvaliteter for friluftsliv. Popularitet som rekreasjonsområde må ses i sammenheng med tilstedeværelsen av beitedyr gjennom flere generasjoner. Det er derfor i alles interesse at husdyrholdet kan videreføres under akseptable forutsetninger.

Både grunneier og allmennheten har sterke interesser i området, og det er foreløpig ikke utviklet rettspraksis som gir normer for hvordan allmennhetens rettigheter og interesser skal vektes mot grunneiers næringsinteresser.

Medlemmene i gruppa som har utarbeidet dette notatet er delt i synet på om strandarealet ved Draiet skal regnes som innmark eller utmark, og om allmennheten dermed har ferdselsrett på stranda. Her vises det til argumentasjonen for og imot under punkt 3.1.2. Vi finner ikke grunnlag for å trekke en bastant konklusjon.

Det er imidlertid ikke vanskelig å se at situasjonen der allmennhetens interesser stadig er på kollisjonskurs med grunneierens, er uheldig og krevende.

2 Bakgrunn for saken og kommunens rolle

2.1 Utgangspunkt

2.1.1 Informasjonstiltak på Underøy

Lindesnes kommune v/ rådmann fikk høsten 2020 politisk bestilling fra ordfører og leder av utvalg for drift og forvaltning om å etablere informasjonstiltak som konfliktdependende tiltak knyttet til friluftslivsinteresser på Underøy.

Underøy har tre statlig sikra områder for formålet friluftsliv, to av disse har privat grunneier. Det er servituttavtale for friluftslivsområde tilknyttet skjærgårdsparken i Lindesnes for følgende eiendommer:

Mollen gnr 53 bnr 1 tinglyst 2. mars 2009 – Marie Smiths eiendom

Mollen gnr 53 bnr 3 tinglyst 22. mai 2009 – Endre Børufsens eiendom

Hoveheia gnr 53 bnr 3 tinglyst 29. august 2001 Endre Børufsens eiendom
(Gnr er endret til 353 etter kommunereformen).

I arbeidet med informasjonstiltak er det disse friluftslivsområdene som har hatt fokus.

4. mai 2021 ble det gjennomført befaring med representanter for kommunen, fylkeskommunen og grunneierne Marie Smith og Endre Børufsen. Grunneierne ga uttrykk for at det er stor biltrafikk og ferdsel knyttet til besøkende med friluftslivs- og fiskeinteresser og at mange ikke viser tilstrekkelig hensyn. Det ble muntlig avtalt med grunneierne om å starte arbeidet med informasjonstiltak. Administrasjonen har jobbet tett sammen med grunneierne om prosjektet.

Etablerte informasjonstiltak skal evalueres et år etter at de er iverksatt. Før påske 2022 kom de første informasjonstavlene og skiltene på plass, og innen mai/juni skal det som er avtalt være på plass. Prosjektet er beskrevet i egen prosjektplan og skiltplan. Prosjektet har dratt ut i tid grunnet kommunens ressurser knyttet til arbeidet.

2.1.2 Grunneier har bedt om skriftlig juridisk vurdering

Grunneier av eiendom 353/3 har bedt kommunen gjøre en skriftlig juridisk vurdering av om sandstrand-arealet ved Draiet er å anse som innmark eller utmark. Beitende dyr har tilgang ned til sjøen. Det er uenighet om allmennhetens rettigheter til ferdsel og opphold på stranden.

Det fremgår av Friluftslovens § 20 a) at: "Er det tvil eller uenighet om hvorvidt et grunnstykke skal reknes som innmark etter denne lov kan grunneier kreve uttalelse herom av kommunen" (1957).

Lindesnes kommune engasjerte advokatfirmaet Tofte til å gi sin vurdering av problemstillingen. Henvendelsen ble sendt pr epost 21. 11.2021, og svar i form av notat fra Tofte er datert 14. 01.2022 og følger vedlagt.

Lindesnes kommune har ikke sluttet seg til konklusjonene i notatet, og knytter det særlig til tre forhold:

- Toftes notat trekker for bastante og vidtgående slutninger på bakgrunn av rettspraksis utviklet av høyesterett i fire konkrete dommer som omhandler allmennhetens rettigheter.
- Toftes notat forholder seg ikke til arealklassifisering i tråd med NIBIOS¹ definisjoner.
- Vektingen av landbruksinteresser mot friluftslivsinteresser er ikke viet tilstrekkelig oppmerksomhet.

For å slutføre arbeidet med å vurdere arealet ved Draiet opp mot Friluftsloven § 20, ble det derfor satt ned en tverrfaglig arbeidsgruppe fra kommunens administrasjon, bestående av:

Guro Torhildsdatter – rådgiver, Fagstilling assisterende rådmann
Solveig Ekroll Ellingsund, jurist/rådgiver, Kvalitet og utvikling
Kirstine Fuskeland – jordbrukssjef/fagkonsulent, Teknisk forvaltning
Gruppen har i fellesskap utarbeidet dette notatet. Guro Torhildsdatter har vært redaktør.

2.1.3 Gressarealet som omslutter stranda betegnes som innmark

Administrasjonen har lagt til grunn at gressarealet som omslutter sandstranda er klassifisert som overflatedyrka jord iht. NIBIOS definisjon i Gårdskart/AR5 og følgelig er innmark i henhold til friluftsloven § 1 a (Miljødirektoratets veileder M-1290/2019, s. 13-15). Gressarealet inngår derfor ikke i vurderingen som gjøres i dette notatet.

Kommunens uttalelse er ikke normerende for noens plikter eller rettigheter, og uttalelsen er ikke enkeltvedtak etter definisjonen i forvaltningsloven § 2. Det er dermed heller ikke klagerett på uttalelsen jf. friluftsloven § 24.

Til informasjon og veiledning om tolkning og anvendelse av friluftslovens regler i praksis, er følgende kilder i hovedsak brukt:

- Regjeringens rundskriv T-3/07, Om lov om friluftslivet av 28. juni 1957 nr 16
- Miljødirektoratets veileder M-1290|2019
- Allemannsretten, friluftslivets rettsgrunnlag, Marianne Reusch, Flux forlag, 2012
- Mailutveksling med miljødirektoratet

2.2 Friluftslovens formål

Formålet med friluftsloven er «å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre almenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes» (§ 1).

I følge nevnte rundskriv T-3/07 danner lovens formålsparagraf bakgrunn for vurderingen av tvilsspørsmål om hvordan loven skal forstås og tolkes i konkrete tilfeller. Rundskrivet påpeker at formålsparagrafen blant annet viser til hovedfundamentet i friluftsloven, som er prinsippet om at allemannsretten - allmennhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen skal sikres. Det nærmere

¹ NIBIO - Norsk institutt for bioøkonomi har laget et nasjonalt **klassifiseringssystem** for markslag for arealressursane med vekt på produksjonsgrunnlaget for jord- og skogbruk.

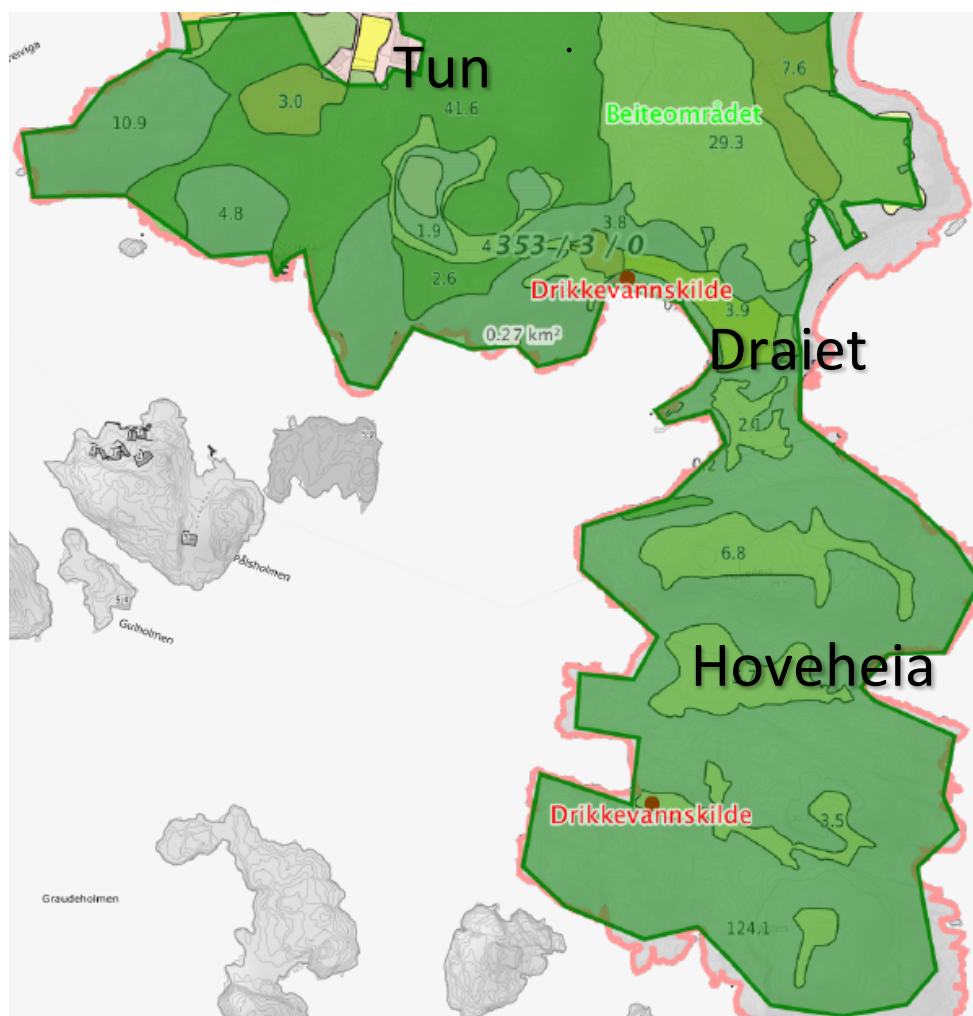
innhold i allemannsretten framgår av de enkelte bestemmelsene i friluftslovens kapittel I og II, som blant annet trekker grensen mellom allmennhetens rett og grunneierens rett, jf rundskrivet pkt. 2.2.

2.3 Grunneiers interesser ved Draiet

Grunneier står for en betydelig produksjon innen sauenæringen, og arealene ved Draiet benyttes som beite. I et normalår slippes 200 dyr på beitet. I 2022-sesongen vil det bli sluppet 165 dyr. Sjøen utgjør et naturlig gjerde i syd, øst og vest, mens det er satt opp sauegjerdet i nordlig ende av beiteområdet. Både fulldyrka jord, overflatedyrka jord, innmarksbeite, skog og uproduktive arealer inngår i beitet, som er i bruk fra april/mai til nærmere jul, hvis værforholdene tillater det.

De frodigste beitene ligger nærmest tunet der det er framkommelig med traktor, slik at arealene bl.a. kan gjødsles og kalkes. Jordbruksarealene i inngjerdet område består av 10 dekar fulldyrka jord, 4 dekar overflatedyrka jord og 55 dekar innmarksbeite. 20 av de 55 deka med innmarksbeite ligger syd for Draiet. Det er ca. 850 meter mellom tunet og det sydligste innmarksbeitearealet på Hoveheia. Sauene vandrer mellom Hoveheia og områdene nærmere tunet ved å passere Draiet.

I kartet nedenfor er inngjerdet område markert med grønt. Drikkevannskildene er også markert. Sydlig ferskvannskilde ligger nær en brygge i statlig sikret område. Nordlig ferskvannskilde ligger på stranda ved Draiet. Dyrene har i tillegg tilgang til ferskvann ved eiendommens tun.

I e-post av 11.03.22. redegjør grunneier for omfanget av allmennhetens bruk, og konsekvenser for beitebruken:

- Beitedyrene unngår opphold på stranda når den er i bruk av ukjente mennesker. Normal atferd for dyrene er å trekke mot stranda morgen og kveld, evt. større deler av dagen ved overskyet vær. På varme dager ligger de gjerne i skyggen under trær i nærheten, men trekker med jevne mellomrom ut på stranda for å drikke.
- Beitedyrene unngår å bruke ferskvannskilden i vestlig ende av stranda ved Draiet og å drikke overflatevann fra fjorden, når badende oppholder seg på stranda. Fordi det er anlagt brygge i nærheten av det eneste ferskvannssoppkommet på Hoveheia, er beitedyrenes tilgang til ferskvann allerede begrenset den delen av året hvor friluftslivsbruken er stor.
- Beitedyr vegrer seg for å passere det smale området ved Draiet på vandring mellom beiteområder på Hoveheia og beiteområder nærmere tunet. De kan da oppleve seg «fanget» i et område mellom Hoveheia og Draiet, hvor det ikke er tilgang til ferskvann.
- Dyrenes skepsis til bl.a. støy, joggere og besøkende med hund, gjør at sauer på daglig basis jages fram og tilbake i beiteområdet.
- Grunneier viser også til at beite på inngjerdet område gir dyrene mindre fleksibilitet til å finne alternative oppholdssteder og vannkilder, enn det som er tilfelle ved sameksistens mellom friluftsfolk og dyr som beiter på store arealer i utmark.
- Grunneier gir i e-post av 10.04.22 følgende beskrivelse av omfanget av allmennhetens bruk av stranda ved Draiet: I april/mai og august/september er det ved gunstig vindretning ofte 2 - 5 båter med 2 – 4 personer per båt ved stranda i helgene. I høysesongen øker dette til 7 - 8 båter per dag, og i størrelsesorden 15 – 30 personer. Grunneier nevner også at mange har med seg hund i båten. Tidligere tok flere seg fram til stranda ved Draiet ved å gå over jordbruksareal, og da kunne antall besøkende i området per dag være tresifret. Etter at det ble satt opp gjerde med informasjon om at arealet bak dette er innmark, ble ferdselen fra landsida kraftig redusert. Grunneier presiserer at antall besøkende ikke er formelt kartlagt, og at han uttaler seg basert på observasjoner han har gjort i forbindelse med tilsyn av dyr.

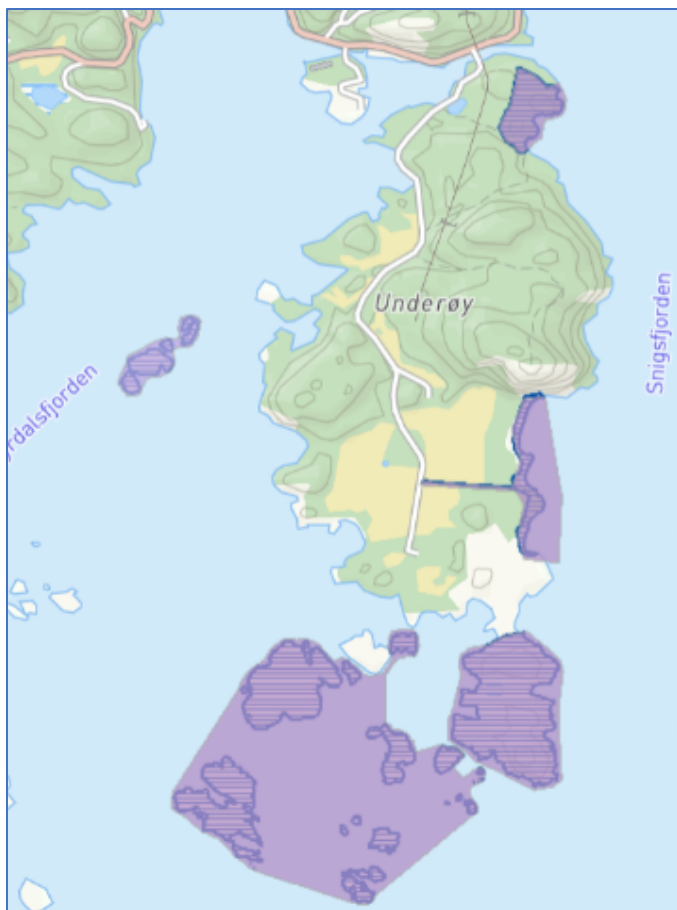
I e-post av 05.04. orienterer grunneier om at han i framtida ønsker å dele inn beitet ytterligere, slik at han har bedre anledning til å styre beitetrykket på de ulike delene. Dette er imidlertid avhengig av trygghet for at dyrene har tilgang til vann ved de naturlige kildene på de aktuelle beitenene.

Grunneier disponerer også et mindre beite nord for tunet. Her holdes kopplam og dyr som trenger ekstra tilsyn gjennom beitesesongen.

2.4 Allmennhetens interesser ved Draiet og Underøy

2.4.1 Statlig sikra områder

Underøy har tre statlig sikra områder og i kartet nedenfor er disse markert med lilla. Nordøst på Underøy ligger Sandvika friområde som er i kommunalt eie. Midt på øya ligger Mollen friluftslivsområde som består av Mollen og Kongsodden. Grunneiere her er Marie Smith og Endre Børufsen. Helt sør på øya ligger Hoveheia friluftslivsområde der Børufsen er grunneier. Advokatfirma Myrhe & Johnsen DA var engasjert av tidligere Lindesnes kommune i arbeidet med Skjærgårdsparken. I kopi av svarbrev fra advokatfirma til daværende grunneier av gnr. 53/bnr 3 står det om adkomst til Hoveheia: *“Det er fra skjærgårdsparkens side ikke lagt opp til atkomst over land.*

Kilde: Kommunekart

Dette fremgår av avgrensningen på det tilbudte arealet. Det er bare innenfor avtaleområdet at skjærgårdsparken kan gjøre tiltak” (Adv. Per Ove Tønnessen, Kristiansand 24.11.00).

2.4.2. Friluftslivets interesser

Til å belyse friluftslivets interesser har vi henvendt oss til Agder fylkeskommune, Midt Agder friluftsråd og Lindesnes jeger og fisk. I tillegg vises det til epost Lindesnes kommune har mottatt etter kommunesammenslåingen 1. januar 2020 vedrørende allmennhetens ferdsel på Underøy. Nedenfor er et sammendrag av disse.

Agder fylkeskommune vurderer Underøy som en litt ukjent og skjult perle med store natur-, kultur og friluftslivskvaliteter som f. eks naturbeitemark, automatisk fredede gravfelt, gode fiskemuligheter, attraktive strender og ubebygde strandsoner. Hoveheia, Mollen og Draiet er viktige friluftslivsområder. Strandarealene ved Draiet med sine kvaliteter vurderes som attraktive for opphold og rekreasjon

for friluftslivsinteresser fra både sjøside og landside. Fordi adkomstmuligheten til Hoveheia er begrenset på østre side av øya (fra Mollen friluftslivsområde) så anses strandarealene å ha en spesielt viktig funksjon som ferdselsåre.

Midt-Agder friluftsråd (MAF) uttaler at Underøy er velkjent som et friluftsområde med verdier for allmennheten som er på regionalt eller nasjonalt nivå. Friluftslivverdier viser delområder som utmerker seg i kategorien svært viktig og dette sammenfaller med arealene som er statlig sikrede friluftslivsområder gjennom skjærgårdsparkavtale. Strandarealene Draiet, vurderes blant de klart mest attraktive arealene for allmennhetens friluftsliv på Underøy, og MAF anser det viktig at allmennheten tilgodeses med muligheter for å ferdes på Underøy som helhet, og at en får til tydelige, gode og sammenhengende traseer og områder for allmenn ferdsel og opphold.

Lindesnes jeger og fisk uttaler at det har vært konflikt over flere år, og at de har mottatt henvendelser både fra lokale og tilreisende som er jaget og truet til å forlate området. Dette er meldt til kommunen over flere år. Foreningen har bedt om en vurdering av stengsler/hindringer etter § 20 i friluftsloven, første gang i 2013.

Kart som følger uttalelsen til Lindesnes jeger og fisk viser fiskeplasser for sjøørret både østvendt og vestvendt, inkludert Kongsodden og Draiet. Underøy kan tilby vern og mat til sjøørreten hele året og er unik i denne sammenheng i Norge. Foreningen ser det som viktig å løfte retten til kystfiske, og har flere forslag om tilrettelegging for allmennheten. Her vises til merking av historiske stier og parkeringsmuligheter.

Epost til kommunens postmottak etter kommunesammenslåing 2020

E-post 11.01.2021: Privatperson hjemhørende i annen kommune har fiskeinteresser og omtaler Underøy som ettertraktet plass å fiske etter sjørret. Han har brukt Underøy mye. Både han og en del av hans venner er ofte i Lindesnes på helgebeseøk for å fiske. Vedkommende har oppfattet at deler av østsiden og hele den ytterste øya er friluftslivsområder, og har trodd det skulle være fri ferdsel i strandsonen samt tilgang til friluftslivsområdene. Vedkommende beskriver at helgen før eposten ble sendt var det kommet opp nye gjerder og skilt som tilsa at deler av øya er merket som innmark og at det er forbudt å ferdes her. Gjerdene går helt ned i sjøen og det er ikke mulig å komme forbi disse, og det innskrenker muligheten for å ta seg ut til enden av Underøy (Hoveheia).

Epost 01.02.2021 fra Kristiansand jeger- og fiskeforening som omtaler Underøy som et yndet turmål, spesielt for barnefamilier og sportsfiskere. Flere medlemmer har kontaktet foreningen med spørsmål vedr. Underøy. De har gått tur i strandsonen og fått påpekning fra grunneier om at det er privat grunn. Slike møter med grunneier, samt stengsler med gjerder og skilt, gjør at folk trekker seg unna og unnlater å bruke dette område. Dette finner foreningen beklagelig og de mener Lindesnes kommune med dette også mister et naturområde med stor betydning for tur- og friluftslivsinteresserte.

Epost 22.04.2022 fra hobbyfisker som uttrykker forståelse for at man kan nekte folk å gå på innmark (dyrket mark), men vedkommende kan ikke forstå at alt på Underøy er innmark da vedkommende oppfatter det som kulturlandskap som er beitet ned av sauer og som dermed må anses som utmark. Vedkommende har siste uken hørt om 3 personer som har blitt bortvist fra ytterste del av Underøy, og hørt at det samme har skjedd med 50 andre også de siste ukene. Dette er når folk har ønsket å gå fra friområdet og utover til Draiet (lenger ute på Underøy). Vedkommende kjenner til at det har vært liknende tilfeller tidligere. Vedkommende har selv snakket med en grunneier på Underøy for et par år siden og fått beskjed om at det var ok å gå alene på fisketur der ute, men ikke å ta med seg 3-4 kamerater på fisketur. En av de som ble bortvist for 1-2 uker siden var en fisker som ønsket å komme ut for å fiske på strendene og oddene utenfor friområdet. De to andre som ble bortvist ønsket seg en gåtur for frisk sjøluft.

3 Innmark og utmark i friluftslvsloven

3.1 Lovens definisjon - innmark/utmark

I friluftslvsloven er innmark et samlebegrep for arealer hvor allemannsretten som utgangspunkt ikke gjelder, med unntaket:

«I innmark kan enhver ferdes til fots i den tid marken er frosset eller snølagt, dog ikke i tidsrommet fra 30. april til 14. oktober. Denne ferdselsrett gjelder likevel ikke på gårdsplass eller hustomt, inngjerdet hage eller park og annet for særskilt øyemed inngjerdet område hvor almenhetens vinterferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker.»

Å definere et areal som innmark har to hovedhensikter: vern av jordbruksareal og vern om privatlivets fred (Miljødirektoratets veileder M-1290/2019).

Friluftslvsloven § 1a lister opp en rekke arealtyper som skal regnes som innmark:

«Som innmark eller like med innmark reknes i denne lov gårdsplass, hustomt, dyrket mark, engslått og kulturbete samt liknende område hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker. Udyrkete, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område, reknes også like med innmark. Det

samme gjelder område for industrielt eller annet særlig øyemed hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier, bruker eller andre.

Med utmark mener denne lov udyrket mark som etter foregående ledd ikke reknes like med innmark» (1957).

Friluftslovens innmarks- og utmarksbegreper er skjønnspregede, men likevel lovbundne størrelser. Det innebærer at et forvaltningsorgan eller en domstol ikke i en konkret sak kan bestemme seg for at et stykke dyrket mark skal bedømmes som utmark fordi det vil gi en god løsning for friluftslivet. Det samme gjelder definisjonen av innmark. Den kan heller ikke i en konkret sak gjøres romsligere enn det rettslige grunnlaget gir støtte til, selv om den aktuelle grunneieren fortjener det, eller hensynet til rimelighet taler for en slik løsning (Allemannsretten, friluftslivets rettsgrunnlag s 184 – 185).

Miljødirektoratet har i sin veileder delt innmarksbegrepet, slik det er definert i friluftsloven, i fire kategorier (M-1290|2019 s. 10). Dersom et område ikke faller inn under en av kategoriene, må det defineres som utmark og ikke innmark. Alle kategoriene må derfor vurderes før en kan fastslå om et område er utmark

3.1.1 Innmark kategori 1:

«Som innmark eller like med innmark reknes i denne lov gårds plass, hustomt, dyrket mark, engslått og kulturbeite»

Kartet ovenfor viser dyrket mark (mørkegult og oransje areal) og kulturbeite (lysegult areal) som omslutter stranden ved Draiet. Alt dette er innmark jf. kategori 1.

Vurdering og konklusjon

Selve sandstranden, som er markert med sort pil, inngår ikke i kategori 1.

3.1.2 Innmark kategori 2

«Liknende område hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker»

I direktoratets veileder og departementets rundskriv omtales kategori 2 som en «*sekkebestemmelse*» som er fleksibel og kan fange opp lokale forhold og uforutsette problemstillinger ((M-1290|2019 s 16, T-3/07 s 13).

Marianne Reusch fremholder følgende:

«I motsetning til de andre innmarkskategoriene gir sekkebestemmelsen anvisning basert på en subjektiv vurdering. Grunneierens eller brukerens forhold er av betydning for om området

skal være tilgjengelig for allmennheten eller ikke. Dette kan gjøre reglene vanskeligere å håndtere i praksis, fordi turgåeren ofte ikke vil ha kjennskap til grunneierens situasjon utover det som kan observeres under ferdseien» (2012, s. 193 – 194).

Lignende områder

Hva som anses som et slikt liknende område må bedømmes skjønnsmessig etter lokale forhold i det enkelte tilfellet. Eksempelvis kan mindre havnehager, utslåtter og skogforyngingsfelt bli å anse som like med innmark etter en slik konkret vurdering (rundskriv T3-07).

Fortrengsel og utilbørlig

Et vilkår for at området etter denne bestemmelsen skal kategoriseres som innmark er at ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker. Vilkåret forutsetter en interesseavveining mellom grunneiers interesser på den ene siden og allmennhetens interesser på den andre.

Det er altså ikke tilstrekkelig at ferdseien bare er til fortrengsel for grunneier. Fortrengselen må i tillegg være utilbørlig. Sagt med andre ord må eierens bruk av området bli vanskeliggjort i betydelig grad.

Ordvalget var omdiskutert da loven ble forberedt. Under forhandlingene i Odelstinget bemerket en representant at: «Uttrykket utilbørlig fortrengsel må ikke tas i bokstavelig forstand som fortrengsel av angjeldende fysisk person, men som en fortrengsel eller tilsidesettelse av eierens eller brukerens interesse. (Reusch, 2012, s 215).

Det bør særlig være en høy terskel for å nekte ferdsel etter utilbørlighetskriteriet i sekkebestemmelsen dersom traseen utgjør eneste adkomstmulighet og et kritisk punkt i forbindelsen mellom områder av betydning for allmennheten (Reusch, 2012, s 194).

I Kongsbakke-saken kom Høyesterett til at ferdsel mellom hytter som lå på det nærmeste rundt 35 meter fra hverandre, var til utilbørlig fortrengsel for eierne. (...) Særlig vekt la Høyesterett på at hyttene var arrondert rundt et tun, og at allmenn ferdselsrett mellom hyttene ville bryte opp enhetspreget (Rt. 2008 s. 803 i Reusch, 2012, s 216).

Argumentasjon for og imot innmark kategori 2

Spørsmålene som skal vurderes er altså om strandarealet ved Draiet

1 ligner de andre opplistede innmarks-kategoriene, og

2 om allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig (b) fortrengsel (a) for eier

Alle vilkårene i §1a må være oppfylt for å konkludere.

Allmennhetens interesser må vurderes opp mot ulempene grunneier opplever ved at beitedyrene blir forstyrret.

Nedenfor følger først en argumentasjon for og imot om stranda ved Draiet skal regnes som innmark under kategori 2 sortert etter vilkårene 1) "lignende områder", 2a) "fortrengsel" og 2 b) "utilbørlig".

1) "lignende områder"

Argumenter som taler **for**

- Strandarealet ved Draiet er et «liknende område» i forståelsen «integrert del av beite, som beitedyrene benytter til hvile og tilgang på vann».

- Plantefelt for juletrær og havnegang (beite) er nevnt som lignende område (veileder, s 16). I og med at kulturbeite/innmarksbeite er inkludert i kategori I, må havnegang forstås som beiteareal som ikke kan klassifiseres som innmarksbeite jf. NIBIO sin definisjon (minst 50 % beitetålende gras/urter og kulturpreg).

Argumenter som taler **mot**:

- Plantefelt for juletrær og havnegang (beite) er nevnt som lignende område (veileder, s 16). Strand/sand ligner ikke opplistet vegetasjon.

2 a) «fortrengsel»

Argumenter som taler **for**:

- Strandstrekningen inngår i dyrenes naturlige arealbruk. En av tre ferskvannskilder ligger ved stranden, og dyrene vil, hvis de får beite uforstyrret, benytte stranden på varierende måte avhengig av vær og tidspunkt på døgnet.
- I odelstingsproposisjonen til friluftsloven ble det (s. 24) gitt uttrykk for tvil om kulturbeiter etter gjeldende rett var å regne som innmark. Hensynet til landbruksnæringen fikk da gjennomslag fremfor allmennhetens ferdselsrett, fordi det er av betydning for bønder som benytter slikt beite at dyrene får gå uforstyrret (Marianne Reusch, Allemannsretten – friluftslivets rettsgrunnlag s 191). Dette innebærer at hensynet til beitende dyr ble konkret vurdert og gitt beskyttelse da loven ble til.

Argumenter som taler **mot**:

- Overordnede føringer om at strandsonen skal bevares som verdifullt natur- og friluftsområde og sikres god tilgjengelighet for allmennheten. Norge har hatt egne regler for bruk og vern av strandsonen siden 1950-tallet. Høyesterett har gitt allmennhetens ferdselsrett i strandsonen spesielt sterk rettslig beskyttelse.
- Friluftslivets bruk av området Draiet i form av enkeltpersoners fisking fra land enten fra sandstranden eller fra oddene tilknyttet sandstranden fortoner seg som aktivitet som i seg selv ikke kan anses å være til fortrengsel for dyr som hovedsakelig beiter på gressarealet tilgrenset sandstranda.
- Loven må ikke forstås som fysisk fortrengsel for person/dyr, men fortrengsel i form av at grunneiers bruk av området vanskeliggjøres. Dette tilsier at fysisk tilstedeværelse i seg selv ikke kan hevdes å utgjøre fortrengsel, men at det kreves helt konkrete og utvilsomme holdepunkter for at ferdsel vanskeliggjør grunneiers bruk.
- Stranden er 120 meter lang og 10 meter bred – en størrelse som tilsier at det er større muligheter for sameksistens mellom friluftsliv og beitedyr enn en vesentlig mindre sandstrand tilgrenset gressareal som dyrebeite. Dyrene kan trekke mot andre deler av strandarealet/beitet– avhengig av hvor mange som bruker området.
- Stranden er viktig for ferdsel og tilgang til statlig sikra friluftslivsområde og utmark.

2b) «utilbørlig»

Argumenter som taler **for**:

- Det at beitet er smalest ved Draiet, - det forbinder nordlig og sydlig del-, gjør at forstyrrelser i dette området har større konsekvenser for beitedyrenes atferd og trivsel enn allmennhetens ferdsel i utmark i beitets yttergrenser. På samme måte som det i Kongsbakkedommen referert over, ble vurdert at allmennhetens ferdsel brøt opp enhetspreget knyttet til

tomteareal mellom to bygninger, kan det hevdes at allmenhetens ferdsel bryter opp beitet ved Draiet slik at enhetspreget svekkes.

- Antall dyr på beite gjør at det er bruk for den totale beiteressursen, det er ikke arealer «til overs» som det er rom for å utnytte mindre intensivt. (Se vedlegg som beskriver arealbehov per dyr med lam.)
- Dårlig utnyttelse av beiteressursen gir et dårligere økonomisk resultat for bonden.
- Det er dyrevelferdsmessig uheldig at dyrene opplever å bli «stående fast» mellom Hoveheia og Draiet uten tilgang til vann.
- Dyrenes behov for tilgang til vann er alltid til stede, men vil være ekstra viktig på varme sommerdager, altså de dagene det er mest attraktivt for allmennheten å benytte området.
- Usikkerhet knyttet til om dyrene blir forstyrret fra å benytte ferskvannskilden ved Draiet legger begrensninger på grunneiers mulighet til å styre beitetrykket ved å dele beitearealet inn i mindre deler.
- Høyesterett har gjennom klare og gjentatte uttalelser utviklet prinsippet om at allemannsretten i strandsonen kan praktiseres med mindre avstand til bebyggelse enn i andre områder. (Marianne Reusch, Allemannsretten – friluftslivets rettsgrunnlag s 199). Tilsvarende klare praksis er ikke fastlagt av Høyesterett i saker der allmennhetens interesser og landbruksinteresser står mot hverandre. Dette bekreftes per telefon av Mari Sørholt i Miljødirektoratet, 31.01.22, og omtales også i dom av 10.05.13, avsagt i Aust-Agder tingrett. Saken gjaldt allmennhetens/hytteieiers rett til ferdsel over en mindre landbrukseieendom for å komme ned til sjøen/bryggeanlegg. Området ble bl.a. benyttet til sauebeite. I saken, s 12, omtales hvilken overføringsverdi de nevnte høyesterettsdommene har der allmennhetens bruk av et område er til fortrengsel for landbruksinteresser:

De senere år er det avsagt flere høyesterettsdommer som gir allmennhetens ferdselsrett i utmark generelt, og i strandsonen spesielt, en sterk rettslig beskyttelse. Blant de mest sentrale nevnes Rt-1998-1164 (Frurumoa), Rt-2005-805 (Hvaler), Rt-2007-238 (Yxney) og Rt-2008-803 (Kongsbakke). Alle disse avgjørelsene knytter seg til avveiningen mellom allmennhetens ferdselsrett og grunneierens behov for privatliv. Selv om høyesteretts generelle uttalelser om grensene for allmennhetens rettigheter i nevnte avgjørelser også må tillegges vekt i vår sak, vil interesseavveiningen ikke nødvendigvis slå ut på samme måte når det er grunneierens behov for beskyttelse av landbruksinteresser som er gjenstand for avveiningen. Det vises i denne forbindelse til Høyesteretts uttalelser Yxneysaken:

"Allemannsretten vil, selv om den standard loven benytter er den samme, ha vesentlig vanskeligere for å få gjennomslag i forhold til grunneiers næringsinteresser enn i forhold til dennes ønske om uforstyrret bruk av eiendommen til rekreasjonsformål."

(Utdrag fra dom av 10.05.13, avsagt i Aust-Agder tingrett.)

Argumenter som taler **mot** at ferdsel er utilbørlig:

- Ferdseien på stranda fortøner seg ikke som en «jevn strøm» av turgåere gjennom hele dagen; akkurat når turgåere/fiskere vil gå langs stranda vil være sporadisk, og det vil være perioder på døgnet uten ferdsel i det hele tatt hvor sauene får fri tilgang til drikkevannskildene. Dette kan tale mot at utilbørlighetsterskelen er overskredet.

- Betydelige friluftslivsinteresser i området og på selve stranda. Det er ikke et «vilkårlig» friluftsområde. Det er et særpreget område særlig attraktivt for fiske etter sjøørret og naturskjønne omgivelser har særlige opplevelseskvaliteter med rullesteinstrender og kulturbete. Dette tilsier at utgangspunktet for utilbørighetsvurderingen stiller seg annerledes her enn i et område uten særskilte friluftslivsinteresser og som kan erstattes med andre friluftsområder.
- Høyesterett uttaler i «Furumoadommen» at «det må stilles høye krav for at noe med hjemmel i denne bestemmelse skal kunne rubiseres som innmark. Det må også forutsettes at det som skal vurderes opp mot ulempen for eieren, er en ferdselsrett som utøves i samsvar med lovens §§ 2 og 11. Blir ferdselsretten utøvd i strid med dette, må eieren benytte de botemidler som loven gir anvisning på.»
- Det er alminnelig ferdsel i medhold av friluftslvsloven (1957) som er gjenstand for utilbørighetsvurderingen i §1a. Ferdsel som grunneier kan oppfatte som hensynsløs skal ikke vurderes etter utilbørighetskriteriet i § 1a men reguleres av friluftslvsloven §§ 2 og 11.

Vurdering og konklusjon

Det som taler for at stranden kan anses som “lignende områder” er sin funksjon for beitet; dyrene hviler her og har tilgang til drikkevann. Det som taler mot er at strandarealet sanses som utypisk beiteareal.

Utilbørighetskriteriet anser vi særlig knyttet opp mot omfanget av besøkende i området. Det er ikke gjort objektive tellinger av ferdsel på Underøy, men både uttalelser fra grunneier og friluftslivet underbygger at området vurderes å ha stor grad av allmenn interesse og ferdsel. Summen av antall dyr på beite og arealer som er til rådighet, samt Draiets beliggenhet som en smal passasje mellom nordlig og sydlig del av beitet, må vurderes opp mot antallet besøkende og deres interesser.

Gjeldende høyesterettspraksis på området er knyttet til avveining mellom hus/hyttetomter og friluftslivsinteresser. Inntil rettstilstanden er avklart i tilfeller hvor grunneiers landbruksinteresser gjør seg gjeldende er det vanskelig å fastslå vektingen av interessene for vurdering av om ferdselen er til “utilbørlig fortrengsel” i vår sak.

3.1.3 Innmark kategori 3

«Udyrkete, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område»

“Furumoadommen” påpeker at regelen er særlig myntet på landbruksareal, og er følgelig lite aktuell når det gjelder forholdet til hustomt som innmark (Rundskriv T3-07).

I vurderingen av om sandstrandarealet av Draiet iht Miljødirektoratets inndeling faller inn under kategori 3, blir spørsmålet om stranda er å anse som «udyrkede, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område» og følgelig innmark, jf. friluftslvsloven § 1a første ledd andre punktum.

Lovforarbeider

I friluftslvslovens forarbeider, Ot.prp.nr. 2 er det uttalt;

«Når det gjelder mindre strandstrekninger som ligger til innmark, antar komitéen at slike strekninger som regel vil falle inn under paragrafens bestemmelser om udyrkete, mindre grunnstykker som ligger i innmark (etter proposisjonsutkastet: dyrket mark eller engslått)

eller er gjerdet inn sammen med innmark. Departementet er enig i denne forståelse, idet det etter omstendighetene også vil være naturlig å si at strandstrekninger som ligger innen dyrket mark eller engslått, ligger i et slikt område» (1957, s 24)

Miljødirektoratets veileder, juridisk litteratur, miljødepartementets rundskriv

Miljødirektoratet omtaler bestemmelsen i sin veileder s. 17 og skriver at den har som formål å verne om små utmarksarealer som er omsluttet av innmark, hvor det er naturlig å vurdere arealet som en samlet enhet. Konsekvensen er her at mindre utmarksareal som ligger i innmark også blir regnet som innmark. I faglitteraturen omtales slike arealer som «impediment».

Videre slår direktoratet fast at rettsutviklingen som har vært innenfor friluftslovens område likevel har medført at interesseavveiningen mellom grunneier og allmennheten er forskjøvet noe i allmennhetens favør, og at uttalelsene i forarbeidene derfor ikke lenger kan tillegges vekt (M-1290|2019 s. 18).

Direktoratet viser så til juridisk litteratur som *uttaler*:

«Forutsatt at man lovlig kan komme seg til stedet, bør som regel også mindre utmarksstykker i dag klassifiseres som utmark, selv om de ligger innlemmet i innmark. Dette bør i alle fall gjelde dersom områdene har praktisk betydning for friluftslivet». (Friluftslovens kommentarutgave, s 17)

Med videre henvisning til litteraturen skriver direktoratet at bestemmelsen i friluftsloven § 3 a som gir rett til ferdsel på vei og sti i innmark som leder til utmark *«medfører at det i dag vil kunne være lovlig adgang til mindre utmarksarealer som ligger i innmark»*, jf. Reusch (2016): Friluftsloven med kommentarer, § 1a punkt 5.17.

Videre uttaler direktoratet *“Større strekninger skal derimot være tilgjengelig for allmenn ferdsel selv om de ligger mellom dyrket mark eller engslått og sjø eller vann. Hvorvidt areal etter kategori 3 skal kategoriseres som innmark eller utmark beror på en skjønnsmessig vurdering i det enkelte tilfelle”* (M-1290|2019, s. 18.)

I arbeidet med dette notatet er stier ikke kartlagt.

Argumentasjon for og imot innmark kategori 3

Spørsmålet som skal vurderes er altså om strandarealet ved Draiet kan regnes som “mindre grunnstykke”.

Nedenfor følger en argumentasjon for og imot om stranda ved Draiet skal regnes som innmark under kategori 3 “mindre grunnstykke”.

Argumenter som taler **for**:

- Uttalelsene i forarbeidene nevner mindre strandstrekning som ligger til dyrket mark som eksempel.

Argumenter som taler **mot**:

- Strandens mål på ca. 100 X 10 meter anses ikke som mindre grunnstykke.
- Rettsutviklingen har gått i retning av å styrke hensynet til friluftslivsinteressene.
- I Miljødirektoratets veileder er uttalt at større strandstrekninger skal være tilgjengelig for allmenn ferdsel selv om den ligger mellom dyrket mark eller engslått og sjø eller vann (s. 18).

- Hvis allmennheten lovlig kan komme til stranda, vil det også være lovlig adgang til mindre utmarksområder som ligger i innmark.

Vurdering og konklusjon

Isolert sett kan uttalelsen i forarbeidene, der et eksempel nettopp er sandstrekninger til innmark som i vårt tilfelle, trekke oss i retning av at sandstrandarealet Draiet faller inn under kategori 3, jf. Miljødirektoratet sin inndeling. Samtidig kan man ikke ut fra uttalelsen slå fast hva som er å anse som «mindre strandstrekninger».

At sandstranda ligger tilknyttet arealet bak som er innmark, der det beiter sauer som også benytter selve strandarealet til drikkevannskilde og oppvarming, taler for å anse området som en samlet enhet og «verne» stranda som innmark. Stranda er også gjerdet inne sammen med øvrig beiteareal. Rettsutviklingen innenfor friluftslovens område har som nevnt medført at interesseavveiningen mellom grunneier og allmennheten er forskjøvet noe i allmennhetens favør. Men sakene fra Høyesterett omhandler utelukkende uenigheter om allmennhetens ferdsel i strandlinjen i hytteområder. Det kan derfor hevdes at man ikke kan trekke direkte paralleller fra disse sakene til sandstrandarealet i Draiet, i og med at det i vår sak er strandarealer tilknyttet jordbruksareal og derved næringsinteresser.

På den annen side er sandstranda ved Draiet over 100 m lang og ca. 10 m bred. Det er derfor en strand som ikke er av ubetydelig størrelse, snarere må den karakteriseres som en ganske stor strand og ikke et mindre strandstykke. Stranda er attraktiv for friluftslivet med tanke på bading og resting, men også som trasé for å forflytte seg mellom ulike områder av Underøy.

Lindesnes kommune vurderer at strandens størrelse på 100 X 10 meter gjør at den ikke kan defineres som et mindre grunnstykke/en mindre strandstrekning. Dermed faller den ikke inn under kategori 3 av innmark. Siste kulepunkt ovenfor tilsier at allmennheten etter dagens praksis også skal ha adgang til mindre grunnstykker i utmark som har betydning for friluftslivet, gitt at de lovlig kan komme seg dit.

3.1.3 Innmark kategori 4:

«Område for industrielt eller annet særlig øyemed hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier, bruker eller andre.»

Vurdering og konklusjon

Både kategori 2 og kategori 4 inngår i den såkalte sekkebestemmelsen. I dette notatet er kategori 2 grundig drøftet. Vi mener kategori 2 er mer relevant for problemstillingen ved Draiet, og avstår derfor fra å behandle kategori 4 nærmere.

Strandarealet ved Draiet vurderes ikke å være innmark etter kategori 4.

4 Samlet vurdering og konklusjon

4.1 Vurdering 2022

Underøy har særegne kvaliteter friluftsliv. Popularitet som rekreasjonsområde må ses i sammenheng med tilstedeværelsen av beitedyr gjennom flere generasjoner. Det er derfor i alles interesse at husdyrholdet kan videreføres under akseptable forutsetninger.

Både grunneier og allmennheten har sterke interesser i området, og det er foreløpig ikke utviklet rettspraksis som gir normer for hvordan allmennhetens rettigheter og interesser skal vektas mot grunneiers næringsinteresser.

Medlemmene i gruppen som har utarbeidet dette notatet er delt i synet på om strandarealet ved Draiet skal regnes som innmark eller utmark, og om allmennheten dermed har ferdselsrett på stranda (se argumentasjon for og imot under punkt 3.1.2). Vi finner ikke grunnlag for å trekke en bastant konklusjon.

Det er imidlertid ikke vanskelig å se at situasjonen der allmennhetens interesser stadig er på kollisjonskurs med grunneierens, er uheldig og krevende.

Del 2

4.2 Ny vurdering 2024

Etter at § 20-notatet fra 2022 ble gjort kjent, ble det overfor Lindesnes kommune både fra Agder fylkeskommune (kommunens tilsynsmyndighet etter friluftsløven) og grunneier gitt uttrykk for et ønske og en forventning om en konklusjon i saken. Paragraf 20-notatet er derfor tatt opp til ny gjennomgang med tanke på å lande en konklusjon. Den tverrfaglige arbeidsgruppa er i den forbindelse utvidet med et nytt medlem, naturforvalter Lars Berg Holtan.

Konklusjon

Det er enighet i arbeidsgruppa om at friluftsb Bruken ved Draiet fører til fortrengsel av jordbruksinteresser. Mindretallet er usikker på om den juridiske terskelen for utilbørlig fortrengsel er overskredet. Bakgrunnen for dette er de sterke friluftslivsinteressene i området, høyesteretts uttalelse om at streng norm skal legges til grunn når friluftslivsinteresser skal vektas mot andre interesser og at det kreves "atskillig" før noe blir godtatt til eksklusiv rådighet (Furumoa-saken).

Flertallet i arbeidsgruppa har etter en ny gjennomgang og en samlet vurdering landet på at lovkravet om utilbørlig fortrengsel er oppfylt.

Begrunnelse:

- Formuleringene i forarbeidene til friluftsløven som legger til grunn at næringsinteresser og beitedyr skal beskyttes.
- Rettspraksis har vært til fordel for friluftslivet når interessen avveies mot hytte/hustomt/ikke-bruk, men det er samtidig slått fast at «allmannsretten vil ha vesentlig vanskeligere for å få gjennomslag i forhold til grunneiers næringsinteresser enn i forhold til dennes ønske om uforstyrret bruk av eiendommen til rekreasjonsformål.» (Yxney)
- en samlet vurdering av forholdene på stedet
 - omfanget av beitedyr - behov for å bruke alt tilgjengelig beiteareal (ca. 150 sauer på beite fra mai til november/desember)

- topografiske forhold ved Draiet (smalt bindeledd mellom beitets sydlige og nordlige del),
- dyrene trekker seg unna områder med støy og hunder
- bruken av området til friluftsliv er omfattende – uttalt fra flere kilder
- dyrenes behov for tilgang til ferskvannskilden ved Draiet

Med bakgrunn i det som er beskrevet ovenfor, stiller hele arbeidsgruppa seg bak at flertallets syn legges til grunn i § 20-vurderingen, og det konkluderes med at sandstranda er å betrakte som innmark etter alternativet som i del 1 av notatet er omtalt som kategori 2. De samlede konsekvensene vurderes å være til utilbørlig fortrengsel for grunneiers jordbruksinteresser. Det understrekes at vurderingen gjelder situasjonen slik den fremstår nå, og at spørsmålet må vurderes på nytt hvis viktige forutsetninger endrer seg.

5 Kilder og vedlegg

Allemannsretten, friluftslivets rettsgrunnlag, Marianne Reusch, Flux forlag, 2012

Regjeringens rundskriv T-3/07, Om lov om friluftslivet av 28. juni 1957 nr 16:

https://www.regjeringen.no/no/dokument/lover_regler/rundskriv/id1762/?isfilteropen=True&term=T-3%2F07%2C+om+lov+om+friluftslivet

Miljødirektoratets veileder M-1290|2019:

<https://www.miljodirektoratet.no/publikasjoner/2019/mai-2019/fjerning-av-ulovlige-stengsler-i-strandsonen/>

Mailutveksling med miljødirektoratet

Kopi av brev datert 24.11.00 fra Advokatfirma Myhre & Johnsen DA «Skjærgårdsparken i Lindesnes – Gnr 53. Bnr 3» til daværende grunneier.

Lov om friluftslivet av 1957: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1957-06-28-16>

Vedlegg Notat fra Advokatfirma Tofte datert 14.01.22: Friluftsløven § 20 Eiendommen – «Draiet», GNR 353 BNR 3 i Lindesnes kommune

Vedlegg beiteareal

Vedlegg friluftsløven og jordbruksarealer

Vedlegg uttalelse fra Agder fylkeskommune

Vedlegg uttalelse fra Midt Agder friluftsråd

Vedlegg uttalelse fra Lindesnes jeger og fisk